

ישי לנדא ומיכל אהרוני

פשיזם, קיצוניות והשמדה

מבוא

השואה, הדוגמה המובהקת ביותר של רצח עם בהיסטוריה המודרנית, הייתה תוצר של משטר שבעיני היסטוריונים רבים, אם כי לא בעיני כולם, נחשב משטר "פשיסטי". אך מה היה היחס המדויק בין הפשיזם להשמדה? האם היה דבר מה פשיסטי מובחן בדחף ההשמדה הנציונל-סוציאליסטי, כפי שטוענים היסטוריונים אחדים? או שמא, כמו שטענו אחרים, מדובר בתכונה נציונל-סוציאליסטית ייחודית, תוצאה של אובססיה גזענית מקיפה עד כדי כך שהיא מבדילה בין הנאציזם ובין כל שאר המשטרים הפשיסטיים והאידיאולוגיות הפשיסטיות? אלימות וקיצוניות מקושרות בדרך כלל לפשיזם בין שתי מלחמות העולם, אך מקובל פחות לדון בנושא זה מנקודת מבט השוואתית או לתת את הדעת למאפייניה הייחודיים של האלימות הפשיסטית. מטרתו של גיליון מיוחד זה של דפים לחקר השואה היא להתבונן מקרוב בקיצוניות הפשיסטית עד ההשמדה ובהשמדה עצמה.

לגיליון זה תרגמנו כמה מהמאמרים שפורסמו בגיליון המיוחד שלנו באנגלית שהוקדש לחקר התמה של פשיזם, קיצוניות והשמדה מנקודת מבט השוואתית ואינטרדיסציפלינרית גם יחד והציג תובנות של היסטוריונים ופילוסופים על הנושא. המאמרים המובאים כאן בוחנים מגוון רחב של דוגמאות היסטוריות של קיצוניות והשמדה פשיסטיות (ובשיעור מצומצם יותר גם לא־פשיסטיות) בתקופות שונות ובמקומות שונים ברחבי העולם: מרצח העם של האמריקאים הילידים באמצע המאה השמונה-עשרה והקולוניאליזם האיטלקי בראשית המאה העשרים ועד השואה שביצעה גרמניה הנאצית. מחקרים אלו עוסקים מנקודת מבט שונות בסדרה של שאלות חשובות הנוגעות לקיצוניות הפשיסטית: מהי הדרך הטובה ביותר להבין את הקיצוניות הפשיסטית? האם הייתה תוצאה של מרד בציוויליזציה, או שמא להפך – הקצנה של הדפוס הג'נוסידי הטבוע בציוויליזציה המערבית? האם האלימות הפשיסטית אכן הייתה שונה מן הזוועות של משטרים אחרים בתקופות קודמות, ואם כן מאילו בחינות? מה חידש הפשיזם בעניין זה בהשוואה לפרקטיקות ותיאוריות של השמדה בתולדות המערב? האם היה שיאן של הגזענות המערבית והתקפנות האימפריאליסטית, או שחרג מעל ומעבר להן? ולבסוף, האם היו הוגים ופוליטיקאים (פרוטו-)פשיסטים ממבשרי הקיצוניות הפשיסטית וממניחי יסודותיה?

המאמר של קרול פ' קאקל, "דפוסים ופשעים של אימפריות: נקודת מבט השוואתית על השמדה פשיסטית ולא־פשיסטית", מציג ניתוח השוואתי רחב יריעה של דפוסים שונים של אלימות קולוניאלית. באמצעות השוואות מרובות בין תקופות היסטוריות, ארצות ומשטרים פוליטיים חוקר המאמר "ארכיון של אימפריאליזם". הוא בוחן שלוש דוגמאות של אימפריות לא־פשיסטיות (האימפריה האמריקאית במערב היבשת, האימפריה הקולוניאלית היפנית והאימפריה הקולוניאלית הגרמנית) ושתי דוגמאות של אימפריות פשיסטיות (האימפריה היפנית בשנים 1931–1945 והאימפריה המזרח־אירופית של גרמניה הנאצית). המאמר מראה שמבחינות רבות הפשיזם הוא המשכו של האימפריאליזם הקולוניאלי ומצביע על החרפתו של הדפוס הג'נוסידי בפשיזם. המחבר מגיע למסקנה שהמופעים של האימפריאליזם בעבר לא רק הטרימו את מעשי הזוועה הפשיסטיים אלא אף סיפקו להם השראה הכרחית. יתר על כן, הוא מסיק שזרע הפורענות של זוועות הפשיזם היה טמון מלכתחילה באימפריאליזם.

ג'וזפה פינאלדי, במאמרו "פשיזם, אלימות וקולוניאליזם איטלקי", הקורא תיגר על מוסכמות היסטוריוגרפיות רווחות, בוחן את תפקיד האלימות במיזמים האימפריאליים של איטליה ובודק את ההבדלים, וגם את נקודות הדמיון, בין העידן הפשיסטי לעידן הליברלי. על־ידי עיסוק בנושא חשוב, אשר לעיתים קרובות מתעלמים ממנו, המאמר שופך אור על נטיות ברטליות רצחניות במחשבה ובפרקטיקה הקולוניאלית של איטליה הליברלית. המחבר סוקר את טבח הלובים בטריפולי ב־1911, את כיבושה מחדש של לוב בידי איטליה בסוף שנות העשרים ותחילת שנות השלושים ולבסוף את הטבח הברוטלי של אזרחים באתיופיה ב־1937. סקירת מעשים אלו של האיטלקים משמשת אותו לבחינת טבעה של האלימות הקולוניאלית האיטלקית ומוליכה אותו לשאלה איזה תפקיד מילא הפשיזם באלימות זו. המאמר טוען באופן משכנע שלאלימות הפוליטית והצבאית הנרחבת, שכוונה לעיתים קרובות כנגד אזרחים, היו שורשים פרקטיים ואידיאולוגיים עמוקים בפרויקט האימפריאלי של איטליה. הוא מסיק שאף־על־פי שאיטליה הליברלית הייתה מסוגלת בהחלט לבצע זוועות, הצד האפל של הקולוניאליזם האיטלקי היה יכול להגיע לביטוי השלם ביותר רק בדיקטטורה המיליטריסטית, הקולוניאליסטית, האולטרה־לאומנית של מוסוליני, המשוחררת כמעט מכל מעצור אתי ומוסדי.

ב"כסף הקיצוניות: על פשיזם, מודרניות וקפיטליזם" ישי לנדא בוחן באופן ביקורתי את היחס בין פשיזם למודרניות ולקפיטליזם. המאמר פותח בסקירה של התורמים העיקריים לזוויכוח – בעיקר אסכולת פרנקפורט וזיגמונט באומן, שקידמו את מה שאפשר לכנות תחת "הצד האפל של המודרניות", הגורסת שהפשיזם הוא הביטוי השלם ביותר של המאפיינים המגדירים את המודרניות. לאחר מכן הוא מציג גישה דיאלקטית יותר לסוגיה ומדגיש את האופי האמביוולנטי ביסודו של עמדות הפשיזם הן כלפי המודרניות הן כלפי הקפיטליזם. המחבר טוען שהפשיזם אומנם היה תוצר מובהק של העידן המודרני, אבל מטרתו העיקרית הייתה לחסל את המודרניות כפרויקט פוליטי ונורמטיבי. עוד הוא טוען, שבאופן פרדוקסלי יש לראות בפשיזם בו בזמן הן העצמה של

הצדדים התוקפניים והנפוצים של הקפיטליזם, הן תגובה קיצונית נגד ההיבטים המתרבתים שלו. כותבי המאמרים שלפניכם מציעים חקירה מגוונת של ההיבטים השונים של הקיצוניות הפשיסטית ממגוון פרספקטיבות חדשניות, לפעמים גם פרובוקטיביות. קוראי המאמרים – חוקרים ותלמידים שמתעניינים בנושא הפשיזם והשואה – יקבלו שפע של תובנות על טבע הקיצוניות הפשיסטית וההשמדה ועל מקומן בהיסטוריה, בפוליטיקה, בחברה ובתרבות המודרנית. המאמרים אומנם נבדלים זה מזה בגישתם, במתודולוגיה שלהם ובמסקנותיהם, אבל כולם מראים שהפשיזם עודנו נושא שמעורר בקרב חוקרים עניין רב ומחלוקת עזות.

